

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2021

Lenka Ledvinová

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Vynález knihtisku a jeho následné
rozšíření do zemí Koruny české**

Lenka Ledvinová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

**Vynález knihtisku a jeho následné
rozšíření do zemí Koruny české**

Lenka Ledvinová

Vedoucí práce:

Mgr. Martin Urban

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu Mgr. Martinu Urbanovi za obětavý přístup, cenné rady a odborné vedení mé práce.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2021

.....

Obsah

Úvod.....	1
1 Původ knihtisku	4
1.1 Johannes Gutenberg, jeho tisky a technické inovace	6
2 Šíření knihtisku	11
2.1 Šíření knihtisku ve střední Evropě	11
2.2 Šíření knihtisku do jižní Evropy	15
2.3 Šíření knihtisku do západní Evropy	16
3 Počátky knihtisku v zemích Koruny české	18
3.1 První tisky v Plzni	18
3.1.1 Spor o prvenství	21
3.1.2 Další tisky z plzeňské tiskárny.....	22
3.2 Další významné tiskařské dílny na území Čech.....	24
3.3 Významné tiskařské dílny na území Moravy.....	26
Závěr	28
Seznam použitých zdrojů.....	30
Resumé.....	34

Úvod

Na první pohled nenápadný vynález knihtisku se stal průlomovým milníkem ve vývoji lidské civilizace, a společně s objevením Ameriky Kryštofem Kolumbem patří ke stěžejním událostem 15. století. I přes to je důležitost a význam knihtisku v dnešní digitální době poněkud přehlížen. V době svého vzniku však způsobil opravdovou revoluci. Před vynálezem tisku se celá knižní produkce točila kolem mnichů písařů. Církev měla monopol na vzdělání a vlastnila obsáhlé sbírky knih, které, z důvodu jejich složité a zdoluhavé ruční výroby, měly velmi vysokou hodnotu a prostému lidu či měšťanstvu byly v zásadě stěží dostupné. Johannes Gutenberg však dokázal svými inovacemi vytvořit techniku, díky které se měla celá situace poměrně rychle změnit. I když jsou knihy dnes spíše upozaděným médiem, vynález knihtisku by neměl být zapomenut.

Cílem této bakalářské práce je přiblížit relativně opomíjené téma a nastínit dobu před samotným vynálezem knihtisku. Dále ukázat Johanna Gutenberga i z jiné stránky než jen jako proslulého a uvědomělého vynálezce. Hlavním cílem bakalářské práce je však zmapovat rozšiřování knihtisku z německého města Mohuče na další území, a hlavně jeho rozšíření do zemí Koruny české. Následně rovněž ukázat město Plzeň jako kolébku českého knihtisku, které v počátcích předčilo i samotnou Prahu, a ve spojitosti s Plzní jen krátce seznámit čtenáře se sporem o prvenství v tisku.

Tato bakalářská práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První kapitola se zabývá nejprve dobou před samotným vynálezem knihtisku. Pojednává nejprve o prvních pokusech o jednoduchý tisk, a to nejen v Evropě. Postupně se kapitola věnuje poměrům v tehdejší Evropě na přelomu 14. a 15. století, a to hlavně s ohledem na dosavadní praxi při výrobě knih v klášterních skriptoriích. První kapitolu uzavírá výčet a krátké seznámení s potencionálními a ne příliš známými osobami, které mezi sebou soupeřili v pomyslném zápase o první místo ve vynalezení knihtisku. V této kapitole autorka také rozebírá životní okolnosti a práci Johanna Gutenberga.

Obsah druhé kapitoly se pokouší naplnit jeden z hlavních cílů této bakalářské práce a to zmapovat šíření knihtisku po smrti Gutenberga v roce 1503. V první části je zachyceno postupné šíření knihtisku ještě na území Německa. Jsou zde zmíněna velká města jako např. Bamberg, Kolín nad Rýnem a Basilej. U každého města jsou uvedena krátká specifika, objasnění zavedení knihtisku v dané oblasti a také několik významných

tiskařů s jejich tisky. Dále jsou zde velmi stručně popsány knihtiskařské dílny společně s jejich představiteli na území Rakouska, Polska a Uher. Ve druhé části kapitoly se pak autorka zabývá konkrétně šířením knihtisku na území jižní Evropy, přesněji Itálie, Španělska a Portugalska. Itálii je věnována rozsáhlejší část, protože Itálie se stala první zemí po Německu, kam se knihtisk rozšířil. Konec druhé kapitoly se týká rovněž šíření knihtisku mimo Německo, avšak tentokrát je zde sledováno šíření do západní Evropy. Společně s Francií sdílí podkapitolu i Nizozemí, Anglie a Irsko. Opět je ke každé zemi přiřazeno několik významných tiskařů a jejich významná a mnohdy také jediná díla.

Po nastínění rozšiřování knihtisku Evropou se třetí kapitola věnuje (v souladu se záměrem práce) šíření knihtisku na území Koruny české v 15. století. První podkapitola se zabývá situací v Plzni a dále pozitivními faktory, které umožnily uchycení knihtisku právě v tomto městě. Samozřejmě zde není opomenut ani velmi zajímavý spor o první tištěnou knihu na území Čech, který se vedl mezi *Kronikou trojánskou* a *Statuty Arnošta z Pardubic*. V závěru je rozřešení sporu o první tištěnou knihu společně s argumenty, které byly v bádání stěžejní. Krátká zmínka je i o dalších významných tiscích pocházejících z Plzně. Nachází se zde i první historicky doložený český tiskař Mikuláš Bakalář zvaný Štětina a také jeho tiskařská práce. Určitá část třetí kapitoly se zabývá také dalšími dílnami, které na území Českého království vznikly, a to konkrétně ve Vimperku, Kutné Hoře a Praze. Není opomenuto ani území Moravy a tiskárny v Brně a Olomouci.

Téma vynálezu knihtisku se v současné české literatuře objevuje jen zřídka a zpracování problematiky jeho šíření navíc téměř zcela chybí. Situace v zahraniční literatuře je však o něco lepší. Proto jsem jako autorka byla nucena využívat ke zpracování poněkud starší literaturu. Pro tuto bakalářskou práci byly využity i zahraniční zdroje, které byly cennou oporou pro pochopení dané problematiky. Absence kvalitnější a současné literatury se zaměřením na knihtisk možná zavinil prostý fakt, že se nám do dnešní doby nedochovalo větší množství pramenů, které by nám vynález knihtisku a jeho šíření více objasnily. Proto často v odborných publikacích dochází k drobným neshodám.

Velkým zdrojem informací k životu Johanna Gutenberga byla odborná publikace *A Well-Known Stranger – Johannes Gutenberg*, která je hodně zaměřena na osobní život Gutenberga. Detailněji se zaobírá jeho rodinou, vzděláním, pobytem ve Štrasburku a samozřejmě i vynálezem knihtisku. Dále byl přínosným zahraničním zdrojem *The First Printer: Johannes Gutenberg* od autorky Cornelia Schneiderové. Text je převážně zaměřen na jeho práci na knihtisku a zejména na 42 řádkovou Bibli.

Jedním z dalších použitých zahraničních zdrojů v této bakalářské práci je odborný článek s názvem *Four Pieces in a Press: Gutenberg's Activities in Strasbourg* od Harryho Clarka. Publikace se zabývá konkrétně pobytem Johanna Gutenberga ve městě Štrasburk mezi lety 1433 až 1434. Autor této publikace zde rozebírá jeho činnost ve městě, a hlavně okolnosti uzavřených smluv, které Gutenberg uzavřel se svými společníky, tedy zejména těch, které se evidentně týkaly „černého umění“.

Jedním z hlavních zdrojů autorky byla také publikace od Kamila Boldana, a to konkrétně dílo *Počátky českého knihtisku*. Tato kniha byla vydána v roce 2018 a řadí se tak mezi nejaktuálnější dostupnou knihu o problematice knihtisku u nás. Kniha je velmi dobře zpracována a je plná zásadních informací, které jsou ve shodě s aktuálním poznáním v zahraničí. Od Kamila Boldana autorka využila rovněž práci *Záhady Kroniky trojánské*, jež vhodně nastiňuje situaci v Plzni a zdárně popisuje (kromě již zmíněné kroniky) i další plzeňské tisky.

Při svém studiu tématu autorka rozhodně nemohla nevyužít publikace od Emmy Urbánkové, badatelky a bezesporu velké odbornice na problematiku prvotisků, která ve svých pracích dokázala vyvrátit, ale i potvrdit mnoho zásadních faktů a hypotéz. Mimo jiné se zdárně zasloužila o vyřešení sporu o prvenství první tištěné knihy u nás. Rovněž autorka měla možnost seznámit se s jejím článkem *Nejstarší prvotisky českého původu* ve sborníku *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*. Právě zde Urbánková řeší spor o první tištěnou knihu a zmiňuje pokrokové práce i jiných autorů jako např. Josefa Dobrovského.

Zajímavě zpracovaným zdrojem je rovněž publikace *Česká kniha v proměnách staletí* od Mirjam Bohatcové. Dílo zachycuje samotné zrození knihtisku v dílně Johanna Gutenberga v Mohuči a krátce nastiňuje jeho další šíření. Neopomíjí ani prvotisky z Čech a Moravy. Zabývá se i grafickým zpracováním daných prvotisků. Kniha a samotný text je hojně obohacen o ilustrace doplňující daná témata.

Co se týče některých termínů užívaných v této bakalářské práci, autorka v textu mnohokrát použila termín „Německo“. Ten pochopitelně chápe jako pojem geografický, neboť si je vědoma, že sjednocené Německo vzniklo až roku 1871. Rovněž je třeba uvést, že jméno Johanna Gutenberga se objevuje v mnoha prepisech a podobách (např. Jan Gutenberg, Johannes Kuttenberg apod.). Autorka se však rozhodla pro přepis jména v podobě uvedené před závorkou.

1 Původ knihtisku

Mezi nejstarší tiskařské techniky z výšky¹ patří malá razítka pocházející z Egypta a Mezopotámie, která měla sloužit k vytvoření majetnických značek. V Číně se těmito razidly označovala umělecká díla. Právě na území Číny lze vypočítat další rozvoj tiskařských metod, a to ve formě kamenorytu. Touto technikou se reprodukovala díla významných umělců. Kamenotisk se mimo jiné stal doménou i v Japonsku. O další vývoj tiskařských technik se zasloužili na Dálném východě, konkrétně v Koreji. První pokusy zde byly zaznamenány kolem roku 751 našeho letopočtu, odkud se tyto snahy přesunuly do Číny. Právě tam bylo díky užívání papíru vhodné prostředí pro další zdokonalení a vynalezení tzv. dřevořezu.² Do dřevěné desky se pomocí různých dlát vyřezal žádaný obrys, který se pak natřel speciálním inkoustem vhodným pro tuto techniku tisku, následně se dřevěná deska otiskla na papír či látku.³ Tento tiskařský inkoust se vyráběl ve speciálních nádobách za pomoci olejů, nebo jedlového dřeva. Hmota se pak mísila s dalšími složkami, gumou a lepkem. Tato vytvořená hmota se dále distribuovala v polotovarech oválného tvaru, které se pak těsně před použitím třely o hladký kámen, aby inkoust získal požadovanou konzistenci vhodnou na tisk.⁴ Z každého takto vyrobeného štočku mohlo být následně vyhotoveno až několik stovek tiskových kopií. Díky jednoduchosti tohoto výrobního procesu se stal dřevoryt velice populárním i v textilním odvětví.⁵ Jistým zdokonalením dřevorytu se stal dřevořez, též nazývaný xylografie.⁶ Společně s dřevořezy a dřevoryty vznikaly i kovořezy a to zejména v Japonsku kolem roku 764 našeho letopočtu. Bohužel se technika kovořezu se vyskytuje ojedinele, protože se oproti dřevořezu hůře zpracovává a zároveň nemůže konkurovat přesnějšímu mědirytu.⁷ Mědiryt patří mezi tiskařské techniky tisku z plochy a princip spočívá ve vyrytí požadovaného motivu do hladké měděné desky. Do vyhloubených míst

¹ Technika tisku, kdy jsou tisknouce místa vyvýšena a barva, která na nich spočine, se následně otiskne na papír. Další druhy tiskařských technik jsou tisk z plochy, tisk z hloubky a tisk skrze síto. KREJČA, Aleš, RAJZÍK, Jaroslav, *Techniky grafického umění. Průvodce pracovními postupy a dějinami originální tiskařské grafiky*, Praha 1981, s. 53.

² KREJČA, RAJZÍK, s. 22–23.

³ BOHATCOVÁ, Mirjam, *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990, s. 117.

⁴ CARTER, Thomas Francis, *The Invention of Printing in China and Its Spread Westward*, New York 1931, s. 25.

⁵ BOLDAN, Kamil, *Počátek českého knihtisku*, Praha 2018, s. 11.

⁶ Xylografie využívá tvrdé dřevěné destičky proříznuté napříč kmene stromu. U dřevořezu se řeže podél kmene stromu. Navíc se u dřevorytu místo nože využívají mědirytecá rydla. KREJČA, RAJZÍK, s. 39.

⁷ Tamtéž, s. 50.

se pak zanesou tisková barva. Tu pak při tisku za pomoci velkého tlaku přejímá připravený papír.⁸

Do samotné Evropy se dřevoryt rozšířil až na přelomu 14. a 15. století, kde se stal konkurencí písářských dílen neboli skriptoriím. V období raného a vrcholného středověku pocházela většina opsaných knih z benediktinských klášterů. Práce na opisu knih byla velmi záslužná a její důležitost potvrzují slova mnicha Cassiodora: „*Kolik písář napíše liter, tolik ran dostane d'ábel.*“⁹ Zde se opisovala díla převážně s liturgickou tematikou. Vzácněji se pak vyskytovala díla s filozofickým obsahem na popud vzdělaných a zámožných jedinců, či jiných významných osob. Skriptoria měla tedy za hlavní úkol opisovat vybrané dokumenty a též vyrábět psací látku – pergamen. Ve větších dílnách lze pozorovat zárodky manufakturní výroby, protože na jedné knize se mohlo podílet i více písářů. I přes to však psaný rukopis vznikl příliš dlouhou dobu. Mezi důvody zdlouhavé výroby středověké knihy spadal nedostatek denního světla nebo účast písářů na bohoslužbách.¹⁰ Konečnou cenu ještě navýšila nákladná výroba pergamenu, který se častokrát barvil purpurovou barvou. Kniha se též zdobila zlatem, drahokamy nebo také kovovými prvky. Mezi tyto kovové části spadalo různé kování, kovové spony a pukly.¹¹ Hodnota takové knihy se mohla vyrovnat např. několika kravám, vinici či domu na náměstí. Právě kvůli vysoké ceně se knihy, též označované jako *libri catenati*, přidělávaly pomocí kovových řetězů k čtenářským pultům, aby se zabránilo jejich odcizení.¹² Bylo zcela zřejmé, že tento zdlouhavý postup nebude držet krok se stoupajícím zájmem o vzdělání. Díky rozšíření obchodu docházelo k rozvoji měst a ke vzniku nové třídy měšťanů. Také se rozvíjely univerzity v Itálii, Francii, Anglii.¹³ Tím pádem se vytvořila daleko rozsáhlejší čtenářská obec, která jevila zájem o četbu a vzdělání. Byl vyvíjen větší tlak na skriptoria a monopol klášterů na přepis dokumentů se pomalu vytrácel, protože začínaly vznikat světské dílny na opis knih, aby uspokojily narůstající knižní poptávku.¹⁴ Dále se podařilo nahradit nákladný pergamen papírem, který byl daleko lacinější na výrobu. Tato levnější verze psací látky se do zbytku světa dostala z Číny, kde ji vytvořil Cai Lun v roce 105 n. l. K jeho výrobě použil hadry,

⁸ KREJČA, RAJZÍK, s. 67.

⁹ PAVLÁT, Leo, *Tajemství knihy*, Praha 1988, s. 42.

¹⁰ HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav, NOVÝ, Jaroslav, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 1994, s. 244–245.

¹¹ BOHATCOVÁ, s. 32–33.

¹² HAMANOVÁ, Pavlína, *Z dějin knižní vazby. Od nejstarších dob až po 19. století*, Praha 1959, str. 57.

¹³ Tamtéž, s. 246–247.

¹⁴ HOŘEC, Jaromír, *Počátky české knihy*, Praha 2003, s. 7–8.

rybářské sítě, kůru stromů a konopí. Z Číny se papír rozšířil díky Arabům kolem roku 652 do Samarkandu, kolem roku 793 až 794 do Bagdádu a dále do Damašku, kde vzniklo centrum distribuce papíru do Evropy. Dál se papír rozšířil přibližně v roce 796 na Africký kontinent, odkud se z Egypta kolem roku 1100 dostal do Maroka a následně kolem roku 1150 na Pyrenejský poloostrov.¹⁵

Na samém počátku 12. století na základě dosavadních poznatků tiskových technik se začaly v Německu (a ve 13. století v Anglii) objevovat pokusy o vytvoření jednotlivých liter ze dřeva nebo z kovu. Převážně se s nimi vytlačovaly názvy do kožených vazeb knih. Tiskla se však písmena po písmenu, nikoliv celé věty.¹⁶ V Číně se o jejich vynález zasloužil Číňan Bi-Shêng, ale k masivnímu rozšíření nedošlo. Byla potřeba mnoho složitých znaků přenést na pohyblivé litery, které vytvářeli bez licího stroje z hlíny a cínu. Takto vyhotovené litery bývaly nesouměrné a výsledek nebyl esteticky dokonalý, tudíž v Číně zvítězil tradiční dřevotisk. Je nutno dodat, že čínský vynález neměl žádný vliv na vynález knihtisku v Evropě.¹⁷ Mezi předchůdce knihtisku na Evropském kontinentu se řadí Holanďan Lauren Janszoon Coster z Haarlemu. Též se tvrdilo, že jistý Joannes Faustus vynález Laurena Costera ukradl a odnesl do Mohuče. Coster však vytvářel donáty s technikou deskotisku. Taktéž byl dobrým dřevorytce. Navíc se knihtisk v Holandsku objevil v Utrechtu a tím pádem byl Janszoon Coster z boje o prvenství pomyslně vyřazen. Dalším adeptem na prvenství vynálezu knihtisku byl dle francouzských badatelů od roku 1890 zlatník Prokop Waldvogel de Braganziis původem z Prahy a od roku 1439 žijící ve Švýcarském Luzernu. Nezachoval se však žádný důkaz o jeho tvorbě.¹⁸ Mezi další bojovníky o prvenství vynálezu knihtisku bez dostatečných důkazných materiálů se řadí francouzský knihkupec z Brugg Jean Brito a italský básník a lékař z Milána Pamfilo Castaldi.¹⁹

1.1 Johannes Gutenberg, jeho tisky a technické inovace

Za vynálezce samotného knihtisku je považován Johannes Gutenberg, který se narodil kolem roku 1400 v Mohuči, jako třetí potomek v patricijské rodině. Jeho otec byl Friele

¹⁵ CARTER, s. 95–101.

¹⁶ TOBOLKA, Zděnek Václav, *Kniha. Její vznik, vývoj a rozvoj*, Praha 1949, s. 56–57.

¹⁷ Tamtéž, s. 59–60.

¹⁸ Tamtéž, s. 60–61.

¹⁹ VOIT, Petr, *Německo*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku (dále jen Encyklopedie knihy) [online], [cit. 2021-01-09]. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=N%C4%9Bmecko>.

Gensfleisch a jeho matka se jmenovala Elsa Wirichová. Gutenberg,²⁰ jakožto syn bohatého patricije, pravděpodobně absolvoval odpovídající vzdělání jeho společenskému postavení. Čtení, psaní, aritmetiku a znalosti latiny se patrně naučil přímo v Mohuči, kde se nacházelo hned několik vzdělávacích institucí. Také je možné, že Gutenberg absolvoval své první vzdělání ve městě Eltville, kam jeho rodina roku 1411 utekla kvůli cechovním konfliktům v Mohuči. Avšak o jeho mládí se nedochovalo tolik zpráv, a tak jsou to jen domněnky. Dále se na základě Gutenbergových znalostí uvádí studium vyšší školy v Erfurtu v letech 1419 až 1420, kde vystudoval sedm svobodných umění, tedy gramatiku, rétoriku, dialektiku, aritmetiku, hudbu, geometrii a astronomii.²¹ Také se objevují teorie o jeho možném vyučení se zlatníkem. Jedna z nich pracuje s faktem, že jeho bohatý otec, který měl negativní vztah k řemeslným cechům v Mohuči, by nenechal vlastního syna vyučit se zlatnickému řemeslu a navíc, který ze zlatníků by chtěl mít dočinění se synem jejich odpůrce Gensfleische. Někde se však tyto dovednosti musel naučit a jedna z teorií uvádí jako kolébku jeho práce s odlíváním kovů město Štrasburk.²² Gutenberg odešel z Mohuče do Štrasburku pravděpodobně kvůli cechovním konfliktům způsobených jeho otcem a pobýval zde mezi lety 1434 až 1444. O jeho pobytu ve městě Štrasburk existují i oficiální záznamy, ve kterých se mimo jiné lze informovat o žalobách na jeho osobu ohledně dohodnutých společenství.²³ Gutenberg ve Štrasburku uzavřel dvě zásadní dohody. První z nich se týkala výroby malých zrcátek umístěných na odznáčcích sloužících jako upomínkový předmět na plánovanou pouť do Cách, která se konala jednou za 7 let. Smlouva byla uzavřena mezi Johannem Gutenbergem, Andreasem Dritzenem a Andreasem Heilmannem. Pout' se však odložila z roku 1439 na rok 1440 kvůli morové ráně. Zisk z prodeje vytvořených poutních suvenýru byl tedy v nedohlednu. I přes to dokázal Gutenberg se svými společníky uzavřít další dohodu. Tentokrát byla mimo vloženého kapitálu podmíněna i povinnou mlčenlivostí o „novém umění“. Po smrti společníka Andrese Dritzena na mor se jeho dva bratři George a Nicholas chtěli také podílet na tajné práci s Gutenbergem.²⁴ Bratři Dritzenové vyřešili vzniklou situaci soudem. Díky soudním záznamům a zde padlých svědectvích víme, že se zde jednalo i o

²⁰ Rodina bydlela v domě nazývaném Hof zum Gutenberg. V překladu to znamená U Dobré hory a toto místní označení pak Johannes začal využívat jako své příjmení. BOLDAN, *Počátek knihtisku*, s. 19.

²¹ WAGNER, Sabina, *A Well-Known Stranger – Johannes Gutenberg*. In: DOBRAS, Wolfgang (ed.), *Gutenberg. Man of the millennium. From a secret enterprise to the first media revolution*, Mainz 2000, s. 58–61.

²² Tamtéž, s. 61–63.

²³ CLARK, Harry, „*Four Pieces in a Press*“: *Gutenberg's Activities in Strasbourg*. In: *The Library Quarterly. Information, Community, Policy* 49, 1979, 3, s. 303–306.

²⁴ Tamtéž, s. 304.

lis umístěný v domě Dritzenu a také o jisté olovené formy. Tudíž jsou potvrzeny první pokusy Johanna Gutenberga o vynález pohyblivých liter již v době jeho pobytu ve Štrasburku. Bohužel se žádný tisk z pobytu Gutenberga ve Štrasburku nedochoval. Je tedy vhodné si uvědomit, že kdyby Gutenberg opravdu vynalezl knihtisk již kolem roku 1438, tak by město Štrasburk zajisté obhájilo prvenství knihtisku a zároveň by Gutenberg s odtažením tak převratného vynálezu nečekal dalších deset let do roku 1452, kdy vytiskl první 42 řádkovou bibli.²⁵

Poslední záznamy z pobytu Gutenberga ve Štrasburku sahají do roku 1444. Další oficiální záznamy, konkrétně se jednalo o finanční půjčky, mapující jeho pohyb jsou až z roku 1449, kdy se Gutenberg vrátil do rodné Mohuče, aby mohl pokračovat na zdokonalování tiskařských technik. Jedním z opravdových vynálezů Gutenberga byl licí stroj na odlévání jednotlivých liter ze slitiny kovů. Licí stroj umožňoval vytvořit opravdu velkého množství téměř totožných liter. Gutenberg také musel vymyslet vhodnou slitinu kovů, která by vydržela opakované používání a aby držela tvar požadovaného písmene i přes velký tlak v tiskařském lisu. Nakonec se osvědčila slitina olova, cínu a antimonu, která měla nižší bod tání než samotná matrice.²⁶ Dále bylo potřeba vynalézt dosti odolnou tiskařskou barvu vhodnou pro tisk i samotný papír. Gutenbergova tiskařská barva byla vyráběna z fermeže,²⁷ sazí, bílku a močoviny. Barva se od ostatních dosti lišila, protože neztékala z liter a nepropíjela se na druhou stranu papíru, tudíž byla vhodná i pro oboustranný tisk. Moderní chemické rozborů prokázaly přítomnost mědi a olova přimísených do barvy, které u mladších tisků chybějí. Přidání těchto kovů mělo údajně urychlit schnutí tiskařské barvy. Papír bylo nutno před samotným tiskem navlhčit, aby zbytečně nepoškozoval litery při vyvíjeném tlaku v tiskařském lisu. Samotný lis nebyl žádnou novinkou a Gutenberg ho jen upravil pro potřeby tisku knih. Ve zkratce tedy tisk probíhal následovně: sazeč složil jednotlivé litery do textu dle písemné předlohy, pak se nanasla tiskařská barva, sazba se zaklínila do rámu tiskové formy a přendala se na tiskovou desku. Přiklopil se poklop s připraveným papírem a došlo pomocí tiskařského lisu k otištění strany. Tato stránka se vyvěsila a vysušením připravila na tisk z druhé strany. Litery se očistily a mohla se začít sázet další stránka pro tisk.²⁸ Tímto stylem se opravdu zefektivnila výroba knih a mohla tak uspokojit rozrůstající poptávku. Je nutno

²⁵ CLARK, s. 306.

²⁶ BOLDAN, *Počátky knihtisku*, s. 22–23.

²⁷ Vařený lněný olej. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí* [heslo „knihtiskařství“], sv. 14 (kartel – kraj), Praha 1899, s. 448.

²⁸ BOLDAN, *Počátky knihtisku*, s. 23–25.

dodat, že Gutenberg knihtisk ne vynalézal se šlechtou myšlenkou urychlit výrobu knih, ale využil stoupající poptávku po knižní produkci a jednoduše šel po vidině vysokého zisku.²⁹

Johannes Gutenberg potřeboval prostor pro zavedení svého vynálezu do praxe. Proto byl nucen si zapůjčit finance na vybavení nové tiskařské dílny v Mohuči. Půjčku mu poskytl jistý Johann Fust, který se stal zároveň jeho společníkem. Fust působil v Mohuči jako obchodník a roku 1450 zapůjčil Gutenbergovi celkem 1600 zlatých. Gutenberg si tedy mohl dovolit vybudovat vlastní nově vybavenou tiskařskou dílnu přímo v rodné Mohuči a začít pracovat na dalším zdokonalování knihtisku. Své první tisky vyhotovil s literami, které měly podobu gotického písma.³⁰ Mezi první tisky z dílny Gutenberga patří *Fragment Posledního soudu*,³¹ který měl původně 27 stran a byl zaznamenán v němčině. Dnes je uchován v museu Gutenberga v Mohuči. V jeho dílně dále vznikaly drobné tisky, jako byly např. kalendářové pomůcky a hlavně tzv. donáty.³² Gutenberg je tiskl kvůli delší trvanlivosti na pergamen a vyprodukoval jich ve své dílně víc jak dvacet exemplářů. Dle dochovaných fragmentů mají tyto inkunábule ještě typografické nedokonalosti. Celým zcela zachovaným Gutenbergovým dílem je *Turecký kalendář na rok 1455*, který byl dotištěn v prosinci roku 1454. V roce 1452 začal Gutenberg s tiskem jeho největšího díla *42 řádkové bible* a roku 1455 tuto knihu dotiskl. Název se ujal dle počtu řádků v jednom sloupci, tedy ve zkratce B 42.³³ Na výrobě této dvousvazkové bible o celkem 1282 stranách se podílelo až patnáct osob, které musel samozřejmě Gutenberg předem zaškolit do tiskařského řemesla. Celkem bylo vytištěno 180 exemplářů, z toho cca 35 jich bylo tištěno na pergamen, zbytek na papír. Do dnešní doby se dochovalo 49 tisků.³⁴ Svůj dluh u Fusta však Gutenberg nebyl schopný splácet a spočinul na podzim roku 1455 před soudem. Proti němu svědčil zeť Fusta a zároveň žák Gutenberga Peter Schöffer.³⁵ Obžalovaný Johannes Gutenberg tento soud prohrál a ztratil svoji vybavenou dílnu a zároveň přišel i o tajemství tisku knih. Tato vybavená dílna

²⁹ BÁRTA, Miroslav, *Johannes Gutenberg (1397/1400–1468). Vynález knihtisku a zrození moderní Evropy*. In: BÁRTA, Miroslav, KOVÁŘ, Martin (ed.), *Lidé a dějiny. K roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě*, Praha 2017, s. 199.

³⁰ BOLDAN, *Počátky knihtisku*, s. 25–26.

³¹ Je to zlomek o posledním soudu v německé řeči, zvaný též zlomek knihy Sybiliny. DIETER, Prokop, *Boj o média. Dějiny nového kritického myšlení o médiích*, Praha 2005, s. 67.

³² Obecné pojmenování učebnic latinské gramatiky. Autorem byl Říman Aelius Donatus. VILÍMEK, Josef Richard, *Světlem práce a vynálezů. Kniha o počátcích, vývoji a stavu moderní techniky*, Praha 1916, s. 646.

³³ ČERNÁ, Marie Ludmila, *Stručné dějiny knihtisku*, Praha 1948, s. 29–30.

³⁴ BOLDAN, *Počátky knihtisku*, s. 26–28.

³⁵ VOIT, Petr, *Encyklopedie knih. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 289.

připadla Johannu Fustovi, který se tiskařské činnosti dále věnoval i s Petrem Schöffferem.³⁶ Následným prodejem biblí získal Fust čistý zisk ve výši 5000 až 6000 guldenů, což se hodnotou rovnalo až 75 městským domům, nebo až 50 zemědělským usedlostem.³⁷ Gutenberg se nenechal odradit a tisku se věnoval v jeho původní malé dílně, kde se zrodil návrh tisku odpustkových listů. Gutenberg v říjnu roku 1454 ve své staré dílně vytiskl předem vypsany odpustkový list, kam stačilo jen dopsat potřebné údaje. Tento *31řádkový formulář* později začala využívat arcidiecéze v Mohuči. Odpovědí konkurenční tiskařské dílny ve vlastnictví Fusta byla *30řádkový formulář odpustku*.³⁸ Dalším tiskařským dílem z dílny Gutenberga byla bula papeže Kalixta III. z roku 1455 s výzvou ke křížové výpravě proti Turkům.³⁹ Kolem roku 1463 vytiskl Gutenberg dřevořez, které doplňovaly německou skladbu s původním názvem *Ackermann aus Böhmen* (Rolník z Čech).⁴⁰ Gutenbergovi je připisována ještě jedna rozsáhlejší inkunábule a to *Catholicon*, výkladový slovník pro lepší pochopení textu bible od janovského dominikána Johanna Balbuse. *Catholicon* byl dotištěn roku 1460 v Mohuči. Finanční podporou mu pro toto dílo poskytl jistý doktor Konrad Humery, zámožný obchodník též z Mohuče. Možná právě díky této finanční podpoře získal tiskařské nářadí po Gutenbergově smrti doktor Humery. Ten je pravděpodobně prodal Petru Schöffferovi.⁴¹ V průběhu konfliktu od jara roku 1462 mezi nově zvoleným mohučským arcibiskupem Dietherem z Isenburgu a Adolfem Nasavským, který roku 1462 vyplenil Mohuč,⁴² se musel mezi lety 1462 až 1465 Gutenberg přesunout mimo rodnou Mohuč do Frankfurtu či do již zmíněného města Eltville. V Mohuči i přes to zůstala tiskárna Fusta a Schöfffera. Vycházely tisky jako *Žaltář* v roce 1457 a *48 řádková latinská bible* z roku 1462, která byla natištěna třibarevně (černá, červená, modrá). Od roku 1466 zůstal Schöfffer na tiskárnu sám, protože jeho společník Fust zemřel v Paříži na mor. Schöfffer se i nadále věnoval tisku knih až do jeho smrti roku 1503.⁴³

³⁶ BOHATCOVÁ, s. 119.

³⁷ DIETR, s. 68.

³⁸ BOLDAN, *Počátky knihtisku*, s. 28–29.

³⁹ KNEIDL, Pravoslav, *Z historie evropské knihy. Po stopách knih, knihtisku a knihoven*, Praha 1989, s. 60.

⁴⁰ V překladu tato krátká skladba nese název Oráč z Čech. Skladbu na přelomu 14. a 15. století složil Jan ze Žatce. „Vybraná místa sporu vdovce s personifikovanou Smrtí o smyslu života a umírání akcentuje pět celostranných dřevořezů.“ BOLDAN, *Počátky knihtisku*, s. 30.

⁴¹ SCHNEIDER, Cornelia, *The First Printer: Johannes Gutenberg*. In: DOBRAS, Wolfgang (ed.), *Gutenberg. Man of the millennium. From a secret enterprise to the first media revolution*, Mainz 2000, s. 142.

⁴² ČERNÁ, s. 28.

⁴³ KNEIDL, s. 60.

2 Šíření knihtisku

Jedny z posledních záznamů o samotném Johannovi Gutenbergovi spadají do roku 1465. Již starý a slepý inovátor knihtisku našel útočiště na dvoře nového mohučského arcibiskupa Adolfa Nasavského, kde 3. února 1468 zemřel. Knih tisk se však díky jeho žákům začal šířit z Mohuče dále do Evropy.⁴⁴ Tito tiskaři následně vyhledávali hospodářsky rozvinutá města, nejlépe centra mezinárodního obchodu s velkým potenciálem odbytu. Výhodně vyhlížejícím cílem se též stala univerzitní města jako Paříž, Bologna Ferrara, Lipsko, Kolín, Basilej a Vídeň. Jednak zde byl velký zájem o učební texty pro jednotlivé fakulty a zároveň se studenti mohli využívat jako pomocná síla přímo v tiskárnách. Mohli zastávat funkce jako např. sazeč a korektor. Stejně atraktivní města pro rozvoj a úspěch knihtisku byla ta biskupská. Katolická církev se stala poměrně vděčným mecenášem tiskáren pro jejich správní, liturgické a pastorační potřeby.⁴⁵ Do roku 1500 vznikly tiskárny dohromady na 250 místech v celé Evropě. Největší koncentrace tiskařských dílen byla zaznamenána na území Itálie, Německa a také Nizozemí, tedy logicky v prosperujících centrech obchodu. Během poměrně krátké doby se na knižní trh dostalo odhadem patnáct milionů nových knih.⁴⁶

2.1 Šíření knihtisku ve střední Evropě

Po smrti Johanna Gutenberga se společně s jeho učedníky šířil knihtisk postupně mimo město Mohuč do dalších částí Německa. Tento proces rozšiřování byl podpořen po roce 1462, kdy byla Mohuč vypleněna a tiskaři odešli hledat jiná perspektivní místa pro tisk. Již v době smrti Gutenberga, tedy v roce 1468 existovala tiskárna v Bamberku, který tak byl historicky druhým městem s knihtiskem hned po německé Mohuči.⁴⁷ Bamberský průkopník knihtisku není oficiální doložen, ale údajně jím měl být jistý Heinrich Keffer, který pomáhal již v první Gutenbergově tiskárně. Od Gutenberga se pravděpodobně odloučil po prohraném soudním sporu v roce 1455 a někdy mezi lety 1456 až 1458 se usadil právě ve městě Bamberk.⁴⁸ Právě tady nechal vytisknout *36 řádkovou bibli*

⁴⁴ VOIT, Petr, *Johann Gutenberg*. In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2020-12-28]. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Johann_Gutenberg.

⁴⁵ BOLDAN, *Počátky knihtisku*, s. 40.

⁴⁶ BOLDAN, Kamil, *Záhada Kroniky Trojánské. Počátek českého knihtisku*, Praha 2010, s. 17.

⁴⁷ RAUTENBERG, Ursula, *From Mainz to the World. Book Printing and the Book Trade in the Incunabula Period*. In: DOBRAS, Wolfgang (ed.), *Gutenberg. Man of the millennium. From a secret enterprise to the first media revolution*, Mainz 2000, s. 148.

⁴⁸ VOIT, s. 90.

z původního Gutenbergova písma, nazývanou též dle počtu řádku B 36. Tato bible však kvalitou nemohla konkurovat původní B 42. Tento tisk pravděpodobně financoval bamberský biskup Georg von Schamburg.⁴⁹ První oficiálně doložený bamberský tiskař byl v letech 1460 až 1464 Albrecht Pfister. Pfister byl duchovní který působil od roku 1459 ve službách biskupa Jiřího I. ze Schaumbergu. V roce 1460, tedy v době, kdy byl ještě jako biskupův sekretář, vydal svoji prvotinu, a to již zmíněnou dramatickou skladbu Jana ze Žatce *Ackermann von Böhmen* (Oráč z Čech). Pfister jako první spojil knihtisk s dřevořezovou ilustrací. Vědci se domnívají, že se tvorbě dřevořezů věnoval ještě před samotným tiskem textů.⁵⁰ Mezi další zde působící tiskaře patřil Marcus Ayrer a Hans Sporer. Dle českého autora Pravoslava Kneidla se v Bamberku přímo v Pfisterově dílně vyučil i Tiskař Arnoštových Statut. Též se tiskařská dílna v Bamberku proslavila i dřevořezovými ilustracemi doplňující text knihy. Důležitost tisku ve městě Bamberk tkví hlavně v určité revoluci šíření knihtisku. Rozmnožování knih pomocí knihtisku tak začalo být šířeno zcela legálně a bez utajování do dalších měst.⁵¹ Dalším, tedy třetím městem v pořadí, co se týče zavedení vynálezu knihtisku, byl Štrasburk. Velmi příznivé ekonomické a politické podmínky mezi lety 1459 až 1460 zde vytvořily vhodné prostředí pro jedno z nejsilnějších center evropského knihtisku.⁵² Od roku 1460 byl první doloženým tiskařem a zakladatelem knihtiskařské tradice ve Štrasburku písař a notář Johann Mentelin.⁵³ Tento zakladatel štrasburského knihtisku údajně udržoval styky s Johannem Gutenbergem. Mentelin je nejčastěji spojován s dílem *Biblia latina* (Latinská bible), též B 49. Dílo je tištěno útlou gotikoantikvou,⁵⁴ díky které se dokázala snížit spotřeba papíru při tisku.⁵⁵ Z této tiskárny pochází velké množství otištěných antických textů a scholastické literatury. Zcela poprvé se tiskla díla od Augustina Aurelia.⁵⁶ V pořadí čtvrtým německým městem, kam zavítalo umění knihtisku mezi lety 1464 až 1466 byl Kolín nad Rýnem.⁵⁷ Kolem roku 1465 zde založil dílnu nejstarší známý tiskař z Kolína nad Rýnem Ulrich Zell, který původně pocházel z Hanau a s tiskařským řemeslem se seznámil pravděpodobně během studia v Mohuči. Jeho tiskárna vydávala

⁴⁹ KNEIDL, s. 61.

⁵⁰ BOHATCOVÁ, s. 125.

⁵¹ VOIT, s. 90.

⁵² RAUTENBERG, s. 148.

⁵³ VOIT, Petr, *Johann Mentelin*. In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2021-01-09]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Johann_Mentelin.

⁵⁴ Druh tiskového písma. V německém textu užitá poprvé. VOIT, s. 585.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž, s. 585.

⁵⁷ RAUTENBERG, s. 148.

mimo Cicerovo texty i náboženské publikace a antickou literaturu. Zdeněk Václav Tobolka Zella považuje za učitele, který vyučil tiskaře původem z Čech a zároveň autora Kroniky trojanské.⁵⁸ Další důležitou osobou působící v Kolíně nad Rýnem byl tiskař Arnold Therhoernen, který zavedl do tisku tištěná čísla stránek a také živé záhlaví.⁵⁹ Jelikož v Kolíně nad Rýnem až do samotného počátku 16. století nepůsobili žádní dřevořezbáři, docházelo k absenci ilustrací v kolínských tiscích.⁶⁰ Dále se tisk objevil i v německém Aušpurku, kde se tisku ujal žák již zmíněného Mentelina ze Štrasburské tiskárny, a to konkrétně Günther Zainer z Reutlingu. Jeho první tisk Bonaventurovy *Meditationes De Vita Christi* (Meditace o životě Kristově) je datován do roku 1468. Dále se věnoval tisku ilustrovaných německých biblí.⁶¹ V Basileji byl knihtisk od roku 1467. Na rozdíl od Ženevy, která podléhala vlivu z Francie, inklinovala Basilej spíše k Německu, což dokazuje i původ zakladatele švýcarského knihtisku. Tím se stal jistý Berthold Ruppel pocházející právě z Německa. Ruppel se vyučil tiskařem u Johanna Gutenberga a koncem roku 1462 opustil Mohuč a následně se přesunul do Basileje, kde kolem roku 1468 založil první tiskárnu.⁶² Další velkou tiskárnu v Basileji založil v roce 1491 Jan Frobenius, který zavedl využívání latinkového písma v Německu. Zemřel v roce 1527 následkem nešťastného pádu z žebříku v knihovně. Tiskárnu dále vedli jeho synové Ambrosius Froben a Aurelius Erasmuis Froben. V této dílně se mimo jiné vyučil tiskař Jiří Melantrich z Aventýnu, který v roce 1552 založil v Praze tiskárnu.⁶³ Po roce 1500 se další tiskárny v Německu objevily např. ve Wittenberku roku 1502, ve Wormsu roku 1504, ve Frankfurtu roku 1511 a roku 1524 v Drážďanech. I město Norimberk nebylo ochuzeno o tiskařskou práci. V roce 1470 zde působil Johann Sensenschmid původem z Chebu a Heinrich Keffer, který byl mimo jiné Gutenbergovým žákem. Avšak nejvýznamnějším norimberským tiskařem se stal Anton Koberg. Začátek jeho působení připadá na rok 1471 a v době své největší slávy vlastnil až dvacet čtyři tiskařských lisů a zaměstnával na 100 učedníků. Nejznámější z jeho tisků je bible z roku 1483 obsahující

⁵⁸ VOIT, Petr, *Ulrich Zell*, In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2021-01-09]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Ulrich_Zell.

⁵⁹ Záhlaví, které se v průběhu knihy mění na základě obsahu. Opakem je záhlaví neživé, které zůstává stejné a může obsahovat např. jméno autora a název díla. VODIČKOVÁ, Hana, CEJPEK, Jiří, *Terminologický slovník knihovnický a bibliografický*, Praha 1965, s. 115.

⁶⁰ VOIT, s. 476.

⁶¹ ČERNÁ, s. 35.

⁶² VOIT, Petr, *Berthold Ruppel*. In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2021-01-09]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Berthold_Ruppel.

⁶³ KABÁT, Karel, *Knihtisk a jeho vývoj v Československu*, Praha 1936, s. 23.

dřevoryty podle Quentellovy⁶⁴ *Kolínské bible*.⁶⁵ Město Norimberk je od 90. let 15. století díky tiskaři Georgi Stuchsovi spojováno pracovními kontakty s Českými zeměmi. Právě na konci 15. století začal Stuchs realizovat objednávky na výrobu liturgických knih pro Prahu a Olomouc.⁶⁶ Mezi další místa na území Německa, kde se knihtisk rozšířil, bylo město Ulm, kam roku 1472 zavítal tiskař Johann Zainer. Tento tiskař byl příbuzný s augšpurským tiskařem Günthrem Zainerem a též pocházel ze školy štrasburských tiskařů. Jeho nejznámějšími díly jsou dřevoryty vyzdobená vydání spisů *Boccacciových* a *Ezopových bajek* z let 1476 až 1477.⁶⁷ Knih-tisk se rozšířil i do dalších měst na území Německa, ale ta nevynikla tak jako města výše zmíněná. Ve stručnosti to bylo např. město Eltville, kde byl knihtisk od roku 1467, tedy ještě dřív než v Norimberku. Zde tiskli Heinrich a Nikolaus Bechtermünzenovi do roku 1476. V Lübecku tiskl od roku 1475 Lucas Brandis přibližně do roku 1500. Do konce 15. století vzniklo na území německých zemích více jak tři sta tiskáren.⁶⁸

Co se týče rakouských tiskařských dílen, tak jich vznikalo v porovnání s Německem výrazně méně. Rakouské tiskárny se na celkové evropské knižní produkci prvotisků podílely pouze 0,66 %. Během 15. století se knihtisk kumuloval převážně ve Vídni. Hypotetickým zakladatelem tiskáren ve Vídni byl Němec Ulrich Han. Tiskař Ulrich Han se vyučil na univerzitě v Lipsku a od roku 1456 se v Mohuči vzdělával v technice tisku knih. Je mu přisuzován tisk německého Almanachu asi v roce 1461. Na konci roku 1465 odešel na základě pozvánky od kardinála Johanna de Turrecremata do Říma. Zde byl činný mezi lety 1467 až 1478 a jeho pobyt je doložen více jak osmdesáti tištěnými publikacemi. Zcela jednoznačně doloženým rakouským tiskařem je až Johann Winterburger, který vedl tiskařskou dílnu mezi lety 1492 až 1519. Původně pocházel z německého Winterburgu. Prvním tiskem z roku 1492 byly *Satyrae* (Satyry) od Auluse Persiuse Flaccuse.⁶⁹

První tisky na území Polska byly vytvořeny v Krakově kolem roku 1473 Němcem Kasparem Straubem, který zde tiskl jednostránkové kalendáře a latinské teologické knihy. Další dílna se nacházela od roku 1473 v Chełmnu, kde působil nizozemský tiskař a pak

⁶⁴ Heinrich Quentell byl zakladatel jedné z nejstarších dynastií, která se živila v Německu knihtiskem. VOIT, Petr, *Heinrich Quentell*. In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2021-01-09]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Heinrich_Quentell.

⁶⁵ ČERNÁ, s. 36.

⁶⁶ VOIT, s. 630.

⁶⁷ ČERNÁ, s. 36–37.

⁶⁸ KNEIDL, s. 62–63.

⁶⁹ VOIT, Petr, *Rakousko*. In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2021-03-01]. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Rakousko>.

dílna ve Vratislavi od roku 1475. Na Kaspara Straubeho navázal kolem roku 1486 tiskař Sebald Fiel, který pocházel z Norimberku a byl původně vyučený zlatníkem. Po roce 1491 se nacházel ve Slezsku a svou tiskařskou praxi dál nepraktikoval. Do celkové evropské knižní produkce polské dílny zaujímaly 0,11 %. Polská knižní produkce se výrazněji prosadila až v 16. století.⁷⁰

Do Uher se kolem roku 1475 dostal první tiskař Andreas Hess na základě pozvání ostrihomského arcibiskupa a humanisty Jánose Vitéza. Hess se vyučil v Římě u Geoga Lauera. Po smrti Vitéza se o tiskárnu v Budíně finančně postaral budínský probošt a králův vicekancléř László Kárai. Andreas Hess v této tiskárně vytiskl pouze dva tisky. V jeho dílech se poprvé v Evropě použil namísto gotického typu písma již ten antikvový typ, který Hess měl možnost vidět v Římě. Prvotním tiskem se stala kompilace uherských dějiny *Chronica Hungarorum* (Kronika Maďarska) dotištěna 5. června 1473. Druhý Hessův tisk byl sborník překladů dvou starořeckých děl pro uherské humanisty. Bohužel bez další finanční podpory byl Hess nucen chod tiskárny v Budíně ukončit. Je možné, že tiskárnu přesunul do Bratislavy a pokusil se svou tiskařskou činnost obnovit.⁷¹

2.2 Šíření knihtisku do jižní Evropy

První zemí mimo střední Evropu, do které se knihtisk z Německa rozšířil, byla Itálie, a to konkrétně město Subiaco.⁷² Právě tam knihtisk zanesli dva němečtí tiskaři Konrad Sweynheim a Arnold Pannartz roku 1465. Klášter Santa Scolastica byl již přes pět set let obývaný německými bratry a byl tak vhodným útočištěm pro poutníky ze severu. Jejich ochranu a ubytování v klášteře pravděpodobně zařídil španělský kardinál Juan de Torquemada na základě informací o knihtisku v Mohuči. Mezi první tisky ze Subiaca patří donáty a následně pak spis *De oratore* (O řečníku) od Marca Tullia Cicerona vytištěný roku 1465 a v témže roce i dílo *Opera* od autora Lucia Coelia Firmiana Lactantia. Třetím dokončeným dílem v Subiacu byla roku 1467 kniha svatého Augustina *De civitate Dei* (O Boží obci). Již zmíněný kardinál Torquemada však ztratil důvěru v tyto dva tiskaře a svoje naděje vložil do dalšího německého impresora Ulricha Hana. Právě ten dokončil v prosinci roku 1468 kardinálovo dílo *Meditations* (Meditace).⁷³ V té době se Sweynheim a Pannartz přesunuli z benediktínského kláštera Santa Scolastica do Říma.

⁷⁰ VOIT, s. 700.

⁷¹ BOLDAN, *Počátky knihtisku*, s. 51–53.

⁷² BOHATCOVÁ, s. 120.

⁷³ WINSHIP, George Parker, *Printing in the Fifteenth Century*, Philadelphia 1940, s. 68–71.

Konkrétně v tomto městě byl potenciál na velký výtěžek z tisku formulářů, dekretů, pastýřských listů a také tisk liturgických knih. Knihtisk se též usadil v Benátkách, kde v roce 1469 dokončil německý tiskař Johannes von Speyer edici Ciceronových *Epistolae ad familiares* (Listy přátelům). Za zdokonalení benátského knihtisku se zasloužil francouzský tiskař Nicolas Jenson. Tento velmi schopný rytec razidel se začal věnovat tvorbě tiskového písma. Dokázal vytvořit dokonalou podobu antikvy raného typu, která se stala jistým měřítkem kvality. Knihtisk se velmi zdárně šířil i do Bologni, Milána a Neapole.⁷⁴

Počátky zavedení knihtisku na území Španělska sahají do roku 1473 opět díky německým tiskařům. Na základě nejnovějších výzkumů se první tiskárna nacházela od roku 1472 v Segovii a založil ji Němec Johann Parix. Mezi roky 1473 a 1474 vznikla na popud Velké ravensburské obchodní společnosti tiskárna ve Valencii pod vedením Lamberta Palmarta. Ve stejné době působil v tiskařské dílně v Barceloně Heinrich Botel. Portugalský knihtisk reprezentovala od roku 1487 židovská tiskárna umístěná v přístavním městě Faro. V Lisabonu od roku 1489 působil Žid Eliezer Toledano a konkurenční křesťanskou tiskárnu vedl od roku 1495 Valentim Fernandes.⁷⁵

2.3 Šíření knihtisku do západní Evropy

Ve Francii se knihtisk objevil až kolem roku 1470, kvůli nepříznivé situaci za vlády Ludvíka XI. Ten na francouzský trůn nastoupil roku 1461 za hospodářské krize způsobené stoletou válkou. Ludvík XI. chtěl německý knihtisk dostat do Francie a poslal ryjce peněz Champenoise Nicolase Jensonu na cestu, která měla za cíl získat informace o nové technice tisku. Jensonova mise však neproběhla kvůli jeho odchodu do Benátek.⁷⁶ Díky profesorům ze Sorbonny byl do Francie povolán německý tiskař Ulrich Gering. On a jeho společníci Michael Friburg a Martin Crantz tiskly první díla na objednávku právě profesorům ze Sorbonny. Prvním neněmeckým tiskařem na území Francie byl francouzský knihkupec Pasquier Bonhomme.⁷⁷ Ten si začal kolem roku 1475 přivydělávat tiskem příručky *De quaestionibus et tormentis* (Otázky o mučení) obsahující průběh výslechu vězňů. Jeho nejznámější tiskovinou byla třísvazková *Croniques de France* (Kronika Francie), která se stala nejstarší tištěnou knihou vydanou v národním

⁷⁴ ČERNÁ, s. 39–41.

⁷⁵ BOLDAN, *Počátky knihtisku*, s. 50–51.

⁷⁶ KABÁT, s. 21.

⁷⁷ KNEIDL, s. 69.

francouzském jazyce a vytištěnou na území Francie. Tato kronika dokonce obsahuje jméno tiskaře a jeho přesnou adresu.⁷⁸ Druhým epicentrem francouzského obchodu a zároveň knihtisku se stalo město Lyon. Od roku 1473 zde působil francouzský tiskař Guillaume Le Roy starší. Knihitisku se zde věnovali i tiskaři z Německa Martin Huss a Johann Trechsel. Po Paříži a Lyonu se knihtisk od roku 1474 rozšířil i do města Albi a roku 1476 do města Toulouse.⁷⁹

Nizozemí již bylo zmíněno se jménem Laurence Janszoona Costera, který měl být potencionálním vynálezcem knihtisku. Na území Nizozemí se knihtisk poprvé dostal do města Aalst situovaného ve východních Flandrech kolem roku 1472 společně s tiskařem Johannem von Paderbornem. Dalším nizozemským městem s knihtiskem byl Utrecht, kde mezi lety 1473 a 1474 vlastnili tiskárnu Nikolaus Ketelaer a Gerard de Leempt. V Bruggách tiskl Colard Mansion, který se proslavil tiskem Boccacciovi knihy *De casibus virorum illustrium* (O příbězích slavných mužů) roku 1476. Knihitisk se usadil i v dalších nizozemských městech jako např. v Haarlemu roku 1483.⁸⁰

V Anglii se o zavedení knihtisku zasloužil kupec, pisář a překladatel původem z Kentu William Caxton. Na počátku 70. let 15. století se v Kolíně nad Rýnem vyučil v oboru tisku knih. Svou vlastní tiskárnu si založil roku 1473 v Bruggách. Za jeho nejstarší publikaci je považován rytířský román *Le recueil des histories de Troyes* (Sbírka příběhů z Troje) od autora Raoula Lefévra doplněna o ilustrace vytištěné pomocí mědirytu. Od podzimu 1476 Caxton působil ve Westminsteru.⁸¹ V Cambridge se knihtisk objevil dokonce až v roce 1520, do Canterbury přibližně roku 1531. Do skotského Edinburku se knihtisk dostal v roce 1505 společně s Andrewem Myllarem a Walterem Chepmanem. S tiskem v Irsku přišel až roku 1551 Humphrey Powell.⁸²

⁷⁸ VOIT, Petr, *Pasquier Bonhomme*. In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2021-02-26]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Pasquier_Bonhomme.

⁷⁹ BOLDAN, *Počátky knihtisku*, s. 51.

⁸⁰ ČERNÁ, s. 43.

⁸¹ MORTIMER, Theo, *The Man of the Millennium*. In: Dublin Historical Record 56, 2003, 2, s. 224–225.

⁸² Tamtéž, s. 225–226.

3 Počátky knihtisku v zemích Koruny české

I na území Čech započal postupný proces přechodu z knih ručně psaných na knihy mechanicky tištěné. Češi se o tiskové techniky zajímaly již v dřívější době. Dokládá to nejstarší zachovaný dřevořez českého původu vyobrazující svatého Kryštofa z let 1430 až 1440. Dle luteránského faráře Jana Štelcara Želetavského byl technikou deskotisku v roce 1459 vyhotoven kostnický traktát mistra Jana Husa. Stejně jako v ostatních zemích se i v Čechách objevují tisky bez bližších informací o autorovi, místu či datu vzniku tisku. Právě kvůli chybějícím údajům mohou vznikat spory ohledně jejich datování.⁸³ První osobou pocházející ze zemí Koruny české, která se pravděpodobně setkala s knihtiskem, byl mistr Pavel Židek. Židek se hlásil k odpůrcům krále Jiřího z Poděbrad a po jeho konvertování ke katolické církvi odešel na univerzitu do Krakova. Později se Pavel Židek často uchýlil do katolické Plzně, kde v roce 1463 pracoval na díle *Liber viginti atrium* (Kniha o dvacateru umění), což byla latinská encyklopedie soudobého vědění a doposud známého umění. Též v díle zmiňuje knihtisk, se kterým měl možnost se setkat v Bamberku. Dle dochovaných pramenů se v Bamberku setkal *36 řádkovou biblií*. Na základě této skutečnosti lze předpokládat, že knihtisk se do Čech dostal právě z Bamberka.⁸⁴ Prvním nezpochybnitelným místem tisku v zemích Koruny české je slezská Vratislav. Vznik tiskárny zaštil biskup Rudolf z Rudesheimu a vedl ji Kašpar Elyan, který se pravděpodobně vyučil u již zmíněného německého tiskaře Ulricha Zella. Je známo několik Elyanových publikací, ale mají nízkou typografickou hodnotu a jsou natištěny na nekvalitní papír.⁸⁵

3.1 První tisky v Plzni

Počátky knihtisku v Čechách jsou spojeny s Plzní. Nabízí se proto otázka, proč to byla právě Plzeň, a ne třeba hlavní město Praha. Tuto skutečnost ovlivnilo více faktorů. Jedním z nich bylo velmi vstřícné literární prostředí. Nacházely se zde dva kláštery, a to dominikánský a františkánský, které doplňovala fara s patronátním právem německých rytířů. Předpokládá se také existence knihoven při fungování těchto institucí. V inventáři chrámu sv. Bartoloměje se nacházely rukopisy liturgické i světské, několik misálů jako

⁸³ HORÁK, František, *Pět století českého knihtisku*, Praha 1968, s. 7–8.

⁸⁴ BOHATCOVÁ, s. 123.

⁸⁵ BOLDAN, *Kronika Trojanská*, s. 15–19.

například *Misál Jana Strniště z Jablonné*.⁸⁶ Záznamů o knihách v soukromém vlastnictví jednotlivých osob je velmi málo. Tato situace se změnila až v druhé polovině 15. století. V posledním pořízení z roku 1464 zapsal do svého odkazu zámožný měšťan Šimona Vackovic „*kněh dvě truhle*“⁸⁷, ale bližší specifikace knih a jejich obsahu chybí. Zcela výjimečný je odkaz knih Anny Šefránkové z Poutnova. Tato bohatá měšťanka a zároveň vdova po plzeňském konšelu Benediktu Šefránkovi odkazuje větší počet knih. Jednalo se o liturgické a teologické knihy, laické modlitební knihy a žaltáře. Dle dochovaných záznamů byla Anna Šefránková patronkou oltáře ve farním kostele a fary v Malesicích a Žákavě. K dispozici byly pro kostel oltářní knihy a na pergamen psaný antifonář neboli soubor krátkých jednoduchých zpěvů.⁸⁸ V Plzni se nacházelo přes 40 různých řemesel a shromažďovalo se zde mnoho vzdělanců. Kulturní život zde byl tudíž relativně bohatý. Město mělo i výsadní postavení v obchodu s Norimberkem, kde se mimo dobrého obchodu i hojně vyskytovaly tiskařské dílny. Plzeň také disponovala privilegiem z roku 1434 od Zikmunda Lucemburského za její důležitou roli v husitských válkách. Privilegium se týkalo osvobození od cel pro plzeňské obchodníky cestujících po českých i německých zemích.⁸⁹ Do Plzně se také dvakrát přesunula pražská kapitula⁹⁰, která odtud spravovala církve v Čechách. Hlavním důvodem přesunu celé kapituly z Prahy do Plzně byl protest a odluka od krále Jiřího z Poděbrad a jeho vyhlášení papežské klatby v roce 1466. Katolická Plzeň tak měla možnost poskytnout azyl mnoha kněžím, kteří svými rukopisy obohacovali literární život města.⁹¹ Důležitou osobou pro vytvoření vhodného prostředí pro knihtisk se stal Hilarius Litoměřický. Ten absolvoval vzdělání v Itálii, konkrétně v Boloni a Padově. V roce 1462 byl papežem jmenován administrátorem pražského arcibiskupství. Později se dostal do konfliktu s králem Jiřím z Poděbrad a v roce 1467 našel před utrakvismem azyl v Plzni. Zde svým velmi kontroverzními kázáními umožnil pomyslný nástup humanismu. Díky klidnému vývoji bez náboženských i dalších konfliktů se Plzeň na nějaký čas stala místo Prahy centrem reprezentující národní kulturu. Dalším pozitivním aspektem pro uchycení knihtisku v Plzni bylo velmi dobré a pro tiskaře důležité technické zázemí. Nacházelo se zde

⁸⁶ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav a kol., *Dějiny Plzně 1. Do roku 1788*, Plzeň 2014, s. 467.

⁸⁷ Cit. SUCHÁ, Milada, *Pět století knižní kultury v Plzni. Několik pohledů do historie knihy a tisku*, Praha 1968, s. 6.

⁸⁸ Tamtéž, s. 7.

⁸⁹ BOLDAN, *Kronika trojanská*, s. 22–23.

⁹⁰ V letech 1448 až 1453 a v letech 1467 až 1478. MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, DOUŠA, s. 470.

⁹¹ Tamtéž.

zlatnictví, kovotepectví a kovolijectví na dobré úrovni. Též zde byla od roku 1467 královsky povolena mincovna.⁹² Všechny uvedené faktory měly v důsledku pozitivní vliv na vytištění první knihy v Čechách právě v Plzni.

Jedním z tisků, který soupeřil o prvenství, byla *Historia destructionis Troiae*, v českém překladu Kronika trojanská. Kniha je tištěná tzv. českou bastardou⁹³, stránky mají 20 až 26 řádků na stránce a celé dílo má 195 listů. Obsahem díla je volný překlad latinského díla, jehož autorem je Guido de Columna. Jméno tiskaře Kroniky trojanské není stále známo. Dle vědeckých hypotéz se mohlo jednat o zkušeného kočovného tiskaře, který se ve městě dlouhodobě neusadil. V Kronice trojanské se na několika stránkách nachází drobná značka, který je shodná se značkou umístěnou v tisku pocházejícího prokazatelně z Plzně.⁹⁴ V Kronice trojanské lze také najít několik nedostatků a chyb jako např. chyby v užívání velkých písmen, nebo velký počet výpustků v textu, které mohou narušovat smysl vět. Místo titulního listu je vložen volný list papíru.⁹⁵ Problém s identifikací tiskařské dílny studoval už Josef Dobrovský. Na základě porovnání tehdy známých tisků určil jako místo vzniku město Plzeň. Této problematice se Dobrovský také věnuje ve své knize „*O zavedení a rozšíření knihtisku v Čechách*“ vydané v roce 1954. Jeho tvrzení potvrdila i česká badatelka Emma Urbánková. Problém nastal až s určením roku tisku. V samotném závěru Kroniky trojanské se nachází letopočet 1468.⁹⁶ Tato datace vyvolala a do budoucna možná ještě vyvolá mnoho debat, ale o sporu ohledně datace Kroniky trojanské až v další podkapitole. Emma Urbánková velice hojně publikovala své znalosti v časopisech a ročenkách, kde se též věnovala prvotiskům. Jedním z nich byl publikovaný článek vydaný v ročence Státní knihovny z roku 1965 s názvem *Statuta Arnoštova, nejstarší datovaný tisk českého původu*. Dalším článek pro příklad její vědecké činnosti z téže ročenky z roku 1967 byl *Na okraj studia českých prvotisků*. Emma Urbánková k této problematice vydala i několik knih jako např. *Počátky českého knihtisku, Soupis prvotisků českého původu* z roku 1986.

Dalším raným plzeňským tiskem jsou *Statuta synodalia Arnesti*, překládá se jako Statuta Arnošta z Pardubic. Arcibiskup Arnošt z Pardubic vytvořil tato Statuta již v roce

⁹² Tamtéž, s. 469–471.

⁹³ Druh gotického písma hojně využívána v tištěných prvotiscích jako forma kurzivního písma. MATHESIUS, Vilém, *Co daly naše země Evropě a lidstvu. Od slovanských věrozvěstů k národnímu obrození*, Praha 1939, s. 129.

⁹⁴ KABÁT, s.27–29.

⁹⁵ VOLF, Josef, *Dějiny českého knihtisku do roku 1848*, Praha 1926, s. 9–10.

⁹⁶ VOIT, Petr, *Kronika trojanská*. In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kronika_troj%C3%A1nsk%C3%A1.

1349 pro klérus pražské diecéze. Statuta obsahovala základní církevně-právní normy, upravovala vnitřní život církve a povinnosti kléru. Tato příručka pro kněžstvo byla platná i v patnáctém století a díky tomu se dostala i do tištěné podoby. I ve Statutech se můžeme setkat s chybami v sazbě a tiskař mimo jiné použil zcela jiný papír pro tisk, než bylo v jeho době zvykem.⁹⁷ Dílo je v malém kvartu o šedesáti listech a na dvou místech je použit barevný tisk červenou barvou. Do literatury byl tisk uveden Karlem Rafaelem Ungarem v roce 1778. Této problematice se věnuje i v díle *Neue Beiträge zur alten Geschichte der Buchdruckerkunst in Böhmen* (Nové příspěvky ke starým dějinám knihtiskařského umění v Čechách)⁹⁸ z roku 1795. Později se mu věnoval i Josef Dobrovský v několika studiích.⁹⁹

3.1.1 Spor o prvenství

Protože dodnes není známo jméno zcela prvního tiskaře, který přinesl „černé umění“ do Čech, o prvenství mezi tisky soupeřily dva již zmíněné dokumenty, a to *Kronika trojanská* a *Statuta Arnošta z Pardubic*. Pokud jde o *Kroniku trojanskou*, v jejím závěru je uveden letopočet 1468. Problematice této datace se věnoval už Josef Dobrovský, který se mimo jiné jako první v Česku zabýval knihtiskem. Dobrovský uvedl pochybnosti o roku 1468 zapsaném v závěrečném edičním údaji jako o roku reálného dotisknutí díla. Proti tomuto tvrzení se později postavil Václav Hanka a Josef Jungmann. Dobrovský na základě vlastního bádání předpokládal, že rok 1468 byl převzat z rukopisu *Kroniky trojanské*, v té době uložené v klášterní knihovně v Oseku. Osecký rukopis má skutečně shodný explicit s *Kronikou trojanskou*.¹⁰⁰ Kronice se také věnoval Zdeněk Václav Tobolka, který navázal spíše na obrozenecké názory. Ve svých dílech uvádí některé práce a názory Dobrovského a odmítá jeho domněnku ohledně spojitosti oseckého rukopisu a *Kroniky trojanské*. Zcela přehlíží práci Karla Rafaela Ungara. Tobolka ve svém díle s názvem *Knihopis polemizuje o původu tiskaře a uvádí jeho německou národnost a možnou spojitost s tiskařem Ulrichem Zellem*. Názory Tobolky, že *Kronika trojanská* je opravdu první tištěná plzeňská kniha z roku 1468 převzala většina českých badatelů.¹⁰¹

⁹⁷ BOHATCOVÁ, s. 128–127.

⁹⁸ TOBOLKA, Zdeněk Václav, *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, Praha 1994, s. 131.

⁹⁹ Srov. URBÁNKOVÁ, Emma, *Nejstarší prvotisky českého původu*. In: ŠMAHEL, František, POLIŠENSKÝ, Josef (ed.), *Knihotisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*. Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku, Praha 1970, s. 24–25.

¹⁰⁰ BOHATCOVÁ, s. 123–124.

¹⁰¹ URBÁNKOVÁ, s. 36–37.

Na základě výzkumu Emma Urbánková potvrdila fakt, že osecký rukopis byl opravdu předlohou pro tisk *Kroniky trojánské*. Oba texty mají v závěrech stejné chyby a oba nemají na konci díla údaje o tiskaři, datu a místu tisku. Emma Urbánková tedy posunula rok vytištění *Kroniky trojánské* do sedmdesátých let patnáctého století.

Co se týče *Statut* Arnošta z Pardubic, tak je v závěru uvedeno: „*Anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto finita sunt ista statuta provincialia feria sexta post s. Marci In Nova plzna de impressione nova. Orate pro impressore etc.*“¹⁰² Ve volném překladu závěr sděluje, že tato kniha byla dokončena Léta Páně 26. dubna 1476 v Nové Plzni a modlete se za tiskaře. Konkrétně vyjádření „*impressione nova*“ (nově vytištěno) vyvolalo řadu diskusí. Zda označení mělo vyjadřovat nově využitý knihtisk, který nahradil rukopisný přepis knih, nebo že *Statuta* Arnošta z Pardubic vznikla v nově založené tiskárně. Zcela novým prvkem je v díle přesné označení místa a roku tisku.¹⁰³ Velmi krátce se o *Statutech* Arnošta z Pardubic zmiňuje Václav Hanka v roce 1853. Zdeněk Václav Tobolka ve svém díle *Dějiny československého knihtisku v době nejstarší* předpokládá, že tiskařem byl kněz, který byl začátečníkem a vytiskl pouze jedno dílo.¹⁰⁴

Pomyslné vítězství ve sporu o první tištěnou knihu na území Čech vyhrála *Statuta* Arnošta z Pardubic vytištěná v roce 1476. Protože Emma Urbánková našla v textu bastardy *Kroniky trojánské* několik písmen psané texturou používanou v mladších textech. Toto zjištění ji dovedlo k pozměnění chronologie dosavadních prvotisků a *Statuta* se tak posunula na post nejstarší tištěné knihy v Čechách. Výsledek výzkumu tak posunul České země v přijetí knihtisku ze třetí příčky až na místo jedenácté. Následkem této skutečnosti se rozplynula vlastenecká myšlenka o češtině jako o třetím národním jazyce, ve kterém se tisklo.¹⁰⁵

3.1.2 Další tisky z plzeňské tiskárny

Z knižní produkce první české plzeňské tiskárny je známo sedm tisků, z nichž jsou tři psané latinsky a čtyři jsou v češtině. Plzeň je uvedena jako místo tisku pouze v jednom z dokumentů a tiskařovo jméno není konkrétně ani v jednom z nich. Jména nebyla dohledána ani v úředních pramenech.¹⁰⁶

¹⁰² BOHATCOVÁ, s. 126.

¹⁰³ Tamtéž, s. 129.

¹⁰⁴ URBÁNKOVÁ, s. 26.

¹⁰⁵ VOIT, Petr, *Kronika trojánská*. In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2021-03-21]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kronika_troj%C3%A1nsk%C3%A1.

¹⁰⁶ BOLDAN, *Kronika trojánská*, s. 22–23.

Missale Pragense (překládáno pouze jako Misál)¹⁰⁷ patří mezi nejobsáhlejší ze všech sedm tisků plzeňských. Dohromady obsahuje 265 listů foliového¹⁰⁸ formátu. Jako jediný obsahuje nezpochybnitelnou dataci tisku. Konkrétně byl Misál dotištěn v pátek 19. listopadu na svatou Alžbětu roku 1479. Vedle přesné datace však chybí místo tisku.¹⁰⁹ Dalším tiskem je *Agenda Pragensis* (Pražská agenda), která má shodné znaky s některými dalšími tisky Tiskaře Arnoštových Statut. Konkrétně jde o pokus tisku červenou barvou na dvou místech. Ne příliš úspěšný pokus barevného tisku byl dále nahrazen ručním doplněním červeného textu. Co se týče pojmu agenda, tak se jedná o další druh liturgické knihy obsahující popis různých obřadů jako např. bířmování a sňatek. Jedná se o takový manuál pro kněze.¹¹⁰ Dále z nové plzeňské tiskárny vzešly dvě vyhotovení Nového zákona. Jeden z nich je označován jako *Nový zákon* se signetem¹¹¹, malou značkou tiskaře. Druhé vydání *Nového zákona* je též označováno jako *Dlabačův zákon* podle knihovníka Bohumíra Jana Dlabače, který jako první popsal toto dílo. *Dlabačův Nový zákon* neobsahuje místo tisku, ale podle signetu, který se podobný nachází v Kronice trojánské z roku 1468, se řadí do plzeňské tiskárny.¹¹² Posledním vytištěným dílem pocházejícím z nové plzeňské tiskárny je *Pasionál* z roku 1476. Dochovalo se 15 exemplářů této liturgické příručky obsahující *Zlatou legendu*¹¹³ od italského dominikána Jakuba de Voragina.¹¹⁴

Prvním historicky českým doloženým tiskařem, jehož jméno známe, je Mikuláš Bakalář Štětina. Jeho pobyt v Plzni je dle dochovaných archivních pramenů řazen přibližně mezi roky 1493 až 1514. Badatelům do dnes není známo, kdy a kde se přesně narodil, ale na základě části textu v závěru jeho tištěné knihy lze určit, že pocházel ze Slovenska. Konkrétně se jednalo o spis *Život Mohamedův*, který Bakalář dotiskl ve své tiskárně v roce 1498. Přídomek Štětina oficiálně použil jen jednou, a to v traktátu Jana

¹⁰⁷ Misál je mešní kniha obsahující modlitby ke mši svaté. MALÝ, Jakub, *Stručný všeobecný slovník věcný. Malý slovník naučný*, sv. 4, Praha 1879, s. 742.

¹⁰⁸ Takto se označuje největší formát knihy. Vzniká pouze jedním přeložením archu papíru. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí* [heslo „folio“], sv. 9 (falšování potravin a puchutin – genrista), Praha 1893, s. 342.

¹⁰⁹ BOLDAN, *Kronika trojánská*, s. 26.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 28.

¹¹¹ Dílo od pokračovatele Tiskaře Statut Arnošta z Pardubic vytištěné pravděpodobně v Plzni po roce 1476. *Nový zákon* se signetem má jisté podobnosti s Kronikou trojánskou. Tento text má však horší kvalitu textu a v poslední třetině tisku je velmi zřetelně vidět, že litery byly značně opotřebené. BOLDAN, *Počátek českého knihtisku*, s. 177–178.

¹¹² VOLF, s. 11.

¹¹³ V originále *Legenda aurea* obsahuje legendy, životopisy svatých a traktáty a „*spojuje raně křesťanskou dobu, v níž svatí převážně žili, s dobou, která v uctívání jejich ostatků viděla všelék na své starosti.*“ BAHNÍK, Václav, VIDMANOVÁ, Anežka, *Legenda aurea*, Praha 1984, s. 11.

¹¹⁴ BOLDAN, *Kronika trojánská*, s. 36.

Vodňanského dotištěném v roce 1510. Ve spisech plzeňských se tak označuje pouze jako Mikuláš Bakalář. V Plzni Bakalář bydlel v domě číslo 143, kde měl zároveň i svou tiskárnu. Jeho tiskárna začala používat švabachové písmo, které bylo v Čechách velmi vřele přijato. Materiál na tisk knih si zajistil dovozem z Norimberku od jistého Hieronyma Hölzla. V jeho dílně v Norimberku se tiskly české knihy, které z náboženských důvodů nemohly vyjít na domácím území.¹¹⁵ Co se týče tisku Mikuláše Bakaláře, věnoval se i malým a zábavným tiskům, jako byla například satirická skladba *Podkoní a žák* vytištěná v roce 1498. O rok později vytiskl český *Žaltář* o 157 listech.¹¹⁶ Dalším tiskem z Bakalářovy dílny byl roku 1501 Všehrdův překlad knih svatého Jana Zlatoústého a svatého Cypriána. Po roce 1513 už neexistují žádné tisky s jeho jménem. Předpokládá se, že Mikuláš Bakalář zemřel někdy před rokem 1520.¹¹⁷

Další plzeňský tiskař Jan Mantuán Fencel pocházel z bohaté rodiny plzeňského měšťana Václava Fencela, po kterém zdědil dům přímo na náměstí. Mezi lety 1499 až 1501 Fencel studoval na univerzitě v Lipsku společně s rodáky z Plzně Janem Matoušů a Linhartem Jílkem. Další podrobnější záznamy o jeho životě sahají až do roku 1518, kdy vydával knihy v Norimberku. V roce 1520 už byl zpět v Plzni, a dokonce se stal konšelem města Plzně až do roku 1541. Společně s Hansem Pekkem vydali v roce 1526 *Spis obšírný, plně a dokonale vykládaje Otčenáš* od Erasma Rotterdamského.¹¹⁸

Třetí tiskařskou osobností z Plzně byl Hans Pekk, původním jménem Hans Ulbeck. Z Norimberku do Plzně pravděpodobně přesídlil na základě spolupráce s Janem Fenclem. V Plzni si zakoupil dům a zde i tiskl mezi lety 1526 až 1531. Již v roce 1527 vydal *Nový zákon* a později ještě mnoho dalších knih nejen ve spolupráci s Janem Fenclem. Hans Pekk zemřel pravděpodobně roku 1531.¹¹⁹

3.2 Další významné tiskařské dílny na území Čech

Chronologicky hned po Plzni se knihtisk objevil ve Vimperku. Město bylo situováno na obchodní stezce mezi Pasovem a Prachaticemi. Tiskárnu zde krátce vedl od roku 1484 tiskař Johann Alacraw. Ve Vimperku vytiskl koncem roku 1484 českou *Minuci* neboli speciální kalendář obsahující seznam dnů ideálních na pouštění žilou. V roce 1485 se navrátil do Pasova, kde vytiskl ilustrovaný herbář. Po Alacrawově odchodu z Vimperku

¹¹⁵ SUCHÁ, s. 12–13.

¹¹⁶ BOHATCOVÁ, s. 137–138.

¹¹⁷ HOŘEC, s. 37.

¹¹⁸ SUCHÁ, s. 14–15.

¹¹⁹ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, DOUŠA, s. 477.

zde tiskařské řemeslo zaniklo. K obnovení tiskárny došlo až na konci devatenáctého století.¹²⁰

Knih tisk se do hlavního města Prahy dostal kolem roku 1487. Na základě výzkumu již zmíněné Emmy Urbánkové je pražská knižní produkce do roku 1500 rozdělena do tří dílen, respektive mezi tři tiskaře. Bohužel konkrétní jména tiskařů se nedochovala, ale pro orientaci v této problematice dostali tiskaři pojmenování dle jejich tištěných prvotín. První z nich byl Tiskař Žaltáře, který v Praze založil nejstarší tiskárnu. Její působení je doloženo pouze dvěma tisky z roku 1487. První z nich byl vydán *Žaltář* v roce 1487. Druhým a zároveň posledním tiskem z této dílny byla *Kronika trojanská* vytištěna též v roce 1487. V roce 1997 vznesl novou hypotézu Jaroslav Vobr ohledně totožnosti Tiskaře Žaltáře s tiskařem Martinem z Tišnova z Kutné Hory. Problémem je však to, že toto jméno z explicitu *Bible české* lze přiřadit hned tři tiskaře. Tiskař Žaltáře zvolil pro tisk kromě černé barvy i barvu červenou, která byla nákladnější, a proto byl nucen kvůli nedostatku financí tiskárnu zrušit. Na činnost Tiskaře Žaltáře navázal Tiskař Pražské bible. Jeho pražská díla byla s malými přestávkami činná mezi lety 1488 až 1515. První publikace z této dílny byla *Bible česká* dokončena roku 1488.¹²¹ I zde se vědecké názory rozcházejí. Dle publikace Rudolfa Málka však tisk v této tiskárně vedl Jan Severín Kramář a jeho tovaryš Jan Kamp. Mimo *Bible české* vydali *Ezopovy bajky* a *Kroniku Martimiani* od Jakuba Twingera von Koenigshofena. Jan Severín tiskl i kuchařské knihy a jeho fungující podnik v roce 1520 předal synovi Pavlovi z Kapí Hory.¹²² Dalším tiskařem v Praze byl Tiskař Korandy, který zde tiskl mezi lety 1492 až 1496. Do jeho produkce se zařazuje pět tisků, a to *Minuce na rok 1493* (vytištěna roku 1492), překlad díla *Praktiky kolínské na rok 1493* (vytištěna roku 1492), rozsáhlý *Traktát o velebné a božské svátosti oltářní* od Václava Korandy mladšího (rok dokončení 1493). Pak se do jeho tvorby zařazuje i *Minuce na rok 1496* dotištěna v roce 1495 a *Minuce na rok 1497* dokončena v roce 1496. Velmi pozoruhodným faktem je, že čtyři z jeho pěti tištěných publikací spadají do období pauzy Tiskaře Pražské bible, přesněji do let 1492 až 1495. Tato časová posloupnost a totožnost některých iniciál ve vytištěných knihách může naznačovat fakt, že Tiskař Korandy neměl vlastní tiskárnu a jeho pět tisků vlastně vzniklo v tiskárně Tiskaře Pražské bible. Existuje i názor, že toto rozdělení mezi tři tiskárny s již

¹²⁰ ČERNÁ, s. 51.

¹²¹ VOIT, Petr, *Praha*. In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2021-03-21]. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Praha>.

¹²² MÁLEK, Rudolf, PETRTÝL, Miroslav a kol., *Knihy a Pražané. 500 let knižní kultury v Praze*, Praha 1964, s. 15–16.

zmíněnými tiskaři je milné a reálně v Praze existovala jen jedna dílna, která však využívala různá tisková písma a také zde mohli působit odlišně proškolení sazeči.¹²³

Po Plzni, Vimperku a hlavním městu Praze se dalším městem na území Čech, kde se knihtisk ujal před rokem 1500, stala Kutná Hora. První kutnohorský tiskař Martin z Tišnova zde působil jen krátce v roce 1489. Z jeho tvorby se dochovala jen *Kutnohorská bible* z roku 1489. *Kutnohorská bible* byla se svými 612 stranami největším dílem vytištěným u nás. Text bible je doplněn sto šestnácti dřevořezy.¹²⁴ Po odchodu Martina z Tišnova knihtisk v Kutné Hoře zanikl a následně byl obnoven až v 18. století Jiřím Vojtěchem Kynclem.¹²⁵

3.3 Významné tiskařské dílny na území Moravy

Situace na Moravě v 15. století byl dosti odlišná od té na území Čech, protože zde během husitských válek nebyla natolik oslabena katolická církev. Na rozdíl od problémů a přemístění pražského arcibiskupství do Plzně, olomoucké biskupství fungovalo bez komplikací dál. Velký podíl na tom měl biskup Protas z Černé Hory a Boskovic. Přijetí Jiřího z Poděbrad neproběhlo tak hladce jako v Čechách. A proti jeho zvolení se postavila čtyři katolická města: Olomouc, Brno, Jihlava a Znojmo. Poslušnost králi pak města vypověděla až na příkaz papeže Pia II. v roce 1467. Proti králi Jiřímu vystoupil i uherský král Matyáš Korvín, který se nechal zvolit českým králem v Olomouci dne 3. května 1469. Během následujícího konfliktu bylo území Moravy zničeno a obchod upadal. Po smrti Jiřího z Poděbrad v roce 1471 byl kutnohorským sněmem zvolen českým králem Vladislav Jagellonský. To vedla k dalším válečným konfliktům ukončeným v roce 1478 mírem v Olomouci. Na základě tohoto míru se stal králem v Čechách Vladislav Jagellonský a Moravu získal Matyáš Korvín. S uherským kulturním vlivem se postupně na Moravu šířil humanismus, ale v podstatě se připojením do uherské říše nic razantního nezměnilo. Negativním faktorem byly vleklé a kruté války. Matyáš založil v roce 1467, v té době převážně německé Bratislavě, novou univerzitu (*Academia Istropolitana*) a v roce 1480 i vysokou školu v Pešti (*Academia Corvina*). V Bratislavě se začala kumulovat vzdělaná sorta lidí, jako byl např. astronom a matematik Johannes Müller a několik dalších profesorů z vídeňské university. Mimo jiné král zaměstnával písaře pro

¹²³ VOIT, Petr, *Tiskař Korandy-Praha*. In: Encyklopedie knihy [online], [cit. 2021-03-29]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Tiska%C5%99_Korandy_%E2%80%93_Praha.

¹²⁴ KRUNERT, Karel, *Budiž světlo!*, Praha [1898/1899], s. 20.

¹²⁵ CHYBA, Karel, *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*, Praha [1984], s. 345.

jeho velkou knihovnu, kde opisovali latinské i řecké rukopisy. I po smrti krále Matyáše se spojení mezi Moravou a Uhry nepřerušilo.¹²⁶

První tiskárna na Moravě se v roce 1486 uchytila v Brně. Byli zde pravděpodobně dva tiskaři Konrád Stahel a Matthias Preinlein, kteří se umění knihtisku vyučili v Pasově a následně působili v Benátkách. Na Moravu zavítali na základě pozvání olomouckého biskupského administrátora Jana Filipce. Tudíž tato tiskárna pravděpodobně náležela olomouckému biskupství. Tisky pocházející z této brněnské tiskárny jsou tištěné v latině, nebo v němčině. Jejich obsah byl převážně náboženský, nebo církevně správní. Mezi brněnské prvotisky můžeme zařadit dílo *Agenda Olomucensis*, které je označováno za nejstarší známý tisk z Brna dokončený 7. října 1486. Dále byl v Brně vytištěn *Missale Strigoniense* z roku 1491.¹²⁷

Tiskařská dílna vznikla i v Olomouci, ale pouze na krátkou dobu. V roce 1499 se z Brna do Olomouce přesunul již zmíněný tiskař Matthias Preinlein. V Brně tak tiskárna zanikla a tisk zde byl obnoven až v 17. století. V Olomouci se Preinleinovi podařilo do roku 1502 vytisknout dvě knihy.¹²⁸ První z nich byl žertovný proslov *Questio fabulosa recitata per magistrum Johannem Schram ex Dachaw Inclito in gymnasio Erfordensi*. Druhým tiskem z Preinleinovo působení v Olomouci bylo latinsko-německé veršované dílo *Planctus ruinae ecclesiae* od básníka a hudebníka Johanna Fabriho.¹²⁹ Matthias Preinlein po dokončení jeho dvou tisků Olomouc opouští a město zůstalo až do roku 1538 bez dalšího tiskaře a tiskárny.¹³⁰

¹²⁶ DOKOUPIL, Vladislav, *Bibliografie města Brna. Počátky brněnského knihtisku – prvotisky*, Brno 1974, s. 25–27.

¹²⁷ KOPECKÝ, Milan, *Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků*, Praha 1978, s. 49–51.

¹²⁸ KUBÍČEK, Jaromír, SKLÁDÁNKOVÁ, Amálie, *500 let knihtisku v Brně 1486–1986*, Brno 1986, s. 13.

¹²⁹ DOKOUPIL, s. 43–42.

¹³⁰ BOLDAN, *Počátky českého knihtisku*, s. 231–232.

Závěr

Johannes Gutenberg je prezentována jako velký vynálezce. Avšak tento termín „vynálezce“ je poněkud nadnesený. Daleko výstižnější by bylo charakterizovat ho jako „inovátora“. Knihtisk sám vlastně nevynalezl. Pouze přišel s novou technologií, která spočívala v systému pohyblivých liter vyrobených ze speciální slitiny kovů. V podobném duchu zdokonalil i tiskařskou čerň a další menší náležitosti, které s tímto postupem souvisely. Dle autorčina názoru by knihtisk v této podobě dokázal dříve či později nejspíš „objevit“ i jiný šikovný řemeslník. Byla to jen otázka času, neboť tehdejší praxe kopírování knih opisováním byla již dále neúnosná. Tlak na produkci skriptorií již tehdy dosahoval takové míry, že pokusy o jakékoli inovace v tomto směru byly víc než žádoucí. Přesto, díky vkladu Gutenberga, se knihy po 15. století staly předním a velmi rozšířeným médiem a byly ve velkém množství daleko přístupnější pro daleko větší počet lidí. Právě díky vynálezu knihtisku se kniha časem stala předmětem de facto denní spotřeby. Knihy už nebyly vzácným a nedostupným zbožím, a to právě díky nízkým nákladům na jejich výrobu právě v důsledku Gutenbergových inovací.

Následné rozšiřování toho převratného „vynálezu“ do dalších koutů Evropy započalo po smrti Gutenberga v roce 1468. Jeho učenci se rozešly do různých koutů Evropy a začaly zakládat první tiskařské dílny. Následovala však fáze dalších pokusů o první tisky a následné další zdokonalování tiskařských technik. Na tehdejší ranně novověké poměry se dle autorčina názoru šíření knihtisku dařilo poměrně zdařile. Přece jen už v témže roce, kdy Gutenberg zemřel, byla tiskárna v Basileji a již v roce 1465 byl knihtisk přenesen do Itálie. Do konce roku 1500 vzniklo v Evropě víc jak 250 míst s aktivní tiskařskou dílnou.

Z pohledu autorky bylo velkým štěstím, že se knihtisk dostal do zemí Koruny české v tak krátké době a následně a že se zde knihtisk velmi zdárně uchytil. Dle dostupných informací na internetovém portále Knihověda¹³¹ se dá zjistit hustota tiskáren na našem území a jejich produkce až do roku 1800. Například v Plzni to bylo od roku 1476 do roku 1500 čtrnáct vydaných publikací z činnosti z rukou dvou tiskařů, v Praze ve stejném časovém horizontu to bylo dvacet jedna vydání od tří různých tiskařů. Ačkoli se tento počet prvotisků může zdát poměrně skromný, přesto můžeme být velmi pyšní na

¹³¹ *Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy do roku 1800*. In: Knihověda. Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800 [online], citováno [2021-04-26]. Dostupné z: <https://mapa.knihoveda.cz/?3>.

skutečnost, že právě české země se na pomyslném žebříčku zemí, které knihtisk přijaly, umístily na jednom z předních míst.

Seznam použitých zdrojů

BAHNÍK, Václav, VIDMANOVÁ, Anežka, *Legenda aurea*, Praha 1984.

BÁRTA, Miroslav, *Johannes Gutenberg (1397/1400–1468). Vynález knihtisku a zrození moderní Evropy*. In: BÁRTA, Miroslav, KOVÁŘ, Martin (ed.), *Lidé a dějiny. K roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě*, Praha 2017, s. 189–207.

BOHATCOVÁ, Mirjam, *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990.

BOLDAN, Kamil, *Počátek českého knihtisku*, Praha 2018.

BOLDAN, Kamil, *Záhada Kroniky Trojanské. Počátek českého knihtisku*, Praha 2010.

CARTER, Thomas Francis, *The Invention of Printing in China and Its Spread Westward*, New York 1931.

CLARK, Harry, „*Four Pieces in a Press*“: *Gutenberg's Activities in Strasbourg*. In: *The Library Quarterly. Information, Community, Policy* 49, 1979, 3, s. 303–309.

ČERNÁ, Marie Ludmila, *Stručné dějiny knihtisku*, Praha 1948.

DIETER, Prokop, *Boj o média. Dějiny nového kritického myšlení o médiích*, Praha 2005.

DOKOUPIL, Vladislav, *Bibliografie města Brna. Počátky brněnského knihtisku – prvotisky*, Brno 1974.

HAMANOVÁ, Pavlína, *Z dějin knižní vazby. Od nejstarších dob až po 19. století*, Praha 1959.

HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav, NOVÝ, Jaroslav, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 1994.

HORÁK, František, *Pět století českého knihtisku*, Praha 1968.

HOŘEC, Jaromír, *Počátky české knihy*, Praha 2003.

CHYBA, Karel, *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*, sv. 1, Praha 1966–1984.

KABÁT, Karel, *Knihtisk a jeho vývoj v Československu*, Praha 1936.

KNEIDL, Pravoslav, *Z historie evropské knihy. Po stopách knih, knihtisku a knihoven*, Praha 1989.

KOPECKÝ, Milan, *Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků*, Praha 1978.

KREJČA, Aleš, RAJZÍK, Jaroslav, *Techniky grafického umění. Průvodce pracovními postupy a dějinami originální tiskařské grafiky*, Praha 1981.

KRUNERT, Karel, *Budiž světlo!*, Praha [1898/1899].

KUBÍČEK, Jaromír, SKLÁDÁNKOVÁ, Amálie, *500 let knihtisku v Brně 1486–1986*, Brno 1986.

MÁLEK, Rudolf, PETRTÝL, Miroslav a kol., *Knihy a Pražané. 500 let knižní kultury v Praze*, Praha 1964.

MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav a kol., *Dějiny Plzně 1. Do roku 1788*, Plzeň 2014.

MALÝ, Jakub, *Stručný všeobecný slovník věcný. Malý slovník naučný*, sv. 4, Praha 1879.

MATHESIUS, Vilém, *Co daly naše země Evropě a lidstvu. Od slovanských věrozvěstů k národnímu obrození*, Praha 1939.

MORTIMER, Theo, *The Man of the Millennium*. In: *Dublin Historical Record* 56, 2003, 2, s. 217–234.

Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, sv. 9 (falšování potravin a puchutin – genrista), sv. 14 (kartel – kraj), Praha 1893, 1899.

PAVLÁT, Leo, *Tajemství knihy*, Praha 1988.

RAUTENBERG, Ursula, *From Mainz to the World. Book Printing and the Book Trade in the Incunabula Period*. In: DOBRAS, Wolfgang (ed.), *Gutenberg. Man of the millennium. From a secret enterprise to the first media revolution*, Mainz 2000, s. 146–156.

SCHNEIDER, Cornelia, *The First Printer: Johannes Gutenberg*. In: DOBRAS, Wolfgang (ed.), *Gutenberg. Man of the millennium. From a secret enterprise to the first media revolution*, Mainz 2000, s. 124–145.

SUCHÁ, Milada, *Pět století knižní kultury v Plzni. Několik pohledů do historie knihy a tisku*, Praha 1968.

TOBOLKA, Zdeněk Václav, *Kniha. Její vznik, vývoj a rozvoj*, Praha 1949.

TOBOLKA, Zdeněk Václav, *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, Praha 1994.

URBÁNKOVÁ, Emma, *Nejstarší prvotisky českého původu*. In: ŠMAHEL, František (ed.), POLIŠENSKÝ, Josef (ed.), *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*, Praha 1970, s. 15–59.

VILÍMEK, Josef Richard, *Světlem práce a vynálezů. Kniha o počátcích, vývoji a stavu moderní techniky*, Praha 1916.

VODIČKOVÁ, Hana, CEJPEK, Jiří, *Terminologický slovník knihovnický a bibliografický*, Praha 1965.

VOIT, Petr, *Encyklopedie knih. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006.

VOLF, Josef, *Dějiny českého knihtisku do roku 1848*, Praha 1926.

WAGNER, Sabina, *A Well-Known Stranger – Johannes Gutenberg*. In: DOBRAS, Wolfgang (ed.), *Gutenberg. Man of the millennium. From a secret enterprise to the first media revolution*, Mainz 2000.

WINSHIP, George Parker, *Printing in the Fifteenth Century*, Philadelphia 1940.

Internetové zdroje

Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy do roku 1800. In: Knihověda. Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800 [online], citováno [2021-04-26]. Dostupné z: <https://mapa.knihoveda.cz/?3>.

VOIT, Petr, *Berthold Ruppel*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-01-09]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Berthold_Ruppel.

VOIT, Petr, *Heinrich Quentell*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-01-09]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Heinrich_Quentell.

VOIT, Petr, *Johann Gutenberg*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2020-12-28]. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Johann_Gutenberg.

VOIT, Petr, *Johann Mentelin*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-01-09]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Johann_Mentelin.

VOIT, Petr, *Kronika trojanská*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kronika_troj%C3%A1nsk%C3%A1

VOIT, Petr, *Kronika trojanská*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-03-21]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kronika_troj%C3%A1nsk%C3%A1

VOIT, Petr, *Pasquier Bonhomme*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-02-26]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Pasquier_Bonhomme.

VOIT, Petr, *Praha*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-03-21]. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Praha>.

VOIT, Petr, *Rakousko*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-03-01]. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Rakousko>.

VOIT, Petr, *Tiskař Korandy-Praha*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-03-29]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Tiska%C5%99_Korandy_%E2%80%93_Praha.

VOIT, Petr, *Ulrich Zell*, In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-01-09]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Ulrich_Zell.

VOIT, Petr, *Německo*. In: Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [online], [cit. 2021-01-09]. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=N%C4%9Bmecko>.

Resumé

The aim of this bachelor's thesis called *The invention of letterpress and spreading from Mainz to the Lands of the Bohemian Crown* is to analyse the invention of letterpress by Johannes Gutenberg in the middle of 15th century, spreading of letterpress from Germany to Europe, describe the first printing workshop in West Bohemian town Pilsen and then in Vimperk, Prague, Kutná Hora and Moravian towns Brno and Olomouc too. One part of this thesis is about fight between *The Trojan Chronicle* and *Statuta sinodalia Arnesti* for the position of the first printed book in Bohemia.

Before invention of letterpress the books were made by monks in monastery. It was long and hard work process, and this was a main reason why the books were too expensive. For example, one book made by monks can cost like a house situated on the square. The situation has changed by the invention of the letterpress by Johannes Gutenberg in Mainz in the 15th century. After Gutenberg's death the letterpress was spreading by the first Gutenberg's journeymen. Then there were printing workshops in town Bamberg, Köln, Basle, Nuremberg, Paris, and Rome.

The first printing workshop in Bohemia was founded in the West Bohemian town in Pilsen, not in the capital city Prague, because of a good situation in Pilsen. In Pilsen there was printing workshop of one famous printer Mikuláš Bakalář Štětina. Remarkably interesting is cause or fight between *The Trojan Chronicle* and *Statuta sinodalia Arnesti* for the post of the first printed book in Bohemia. *The Trojan Chronicle* was long considered to be the oldest printed book published in Bohemia. According to the Czech expert and historian Ema Urbánková, the oldest printed book is Latin *Statuta sinodalia Arnesti*. Big mystery about first printed book was solved and the Kingdom of Bohemia become the eleventh land in the word where the letterpress was accepted.